

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.114

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна,
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Єсипенко О. Г.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЕЧ ЗАСУДЖЕНИХ ІЗ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВ ЗАКРИТОГО ТИПУ

У статті зазначено, що одним із головних завдань установ виконання покарань є боротьба з втечами засуджених з них, оскільки цей злочин порушує порядок виконання та відбування покарань і створює реальну суспільну небезпеку.

Досліджено криміналістичну характеристику втеч засуджених, розглянуто причини та умови вчинення злочину, характеристики осіб, які їх вчиняють, та джерела отримання інформації про їх протиправну діяльність.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, втеча з місць позбавлення волі, засуджена особа, установа виконання покарань.

Постановка проблеми. Виходячи з існуючої структури злочинності можна виділити дві групи злочинів, що вчиняються в місцях позбавлення волі: а) злочини, характерні для установ виконання покарань, вчинення яких можливе тільки в умовах ізоляції від суспільства, у зв'язку з чим законодавець передбачив спеціальні склади злочинів: ухилення від відбування покарання у

виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України), злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України), дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України), втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України), втеча зі спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК України); б) загальнокримінальні злочини. Подібна класифікація злочинів відповідає стану сучасних наукових розробок проблем злочинності в кримінології.

Щодо структури цієї злочинності (за загальними даними), то: 34 % – злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; 34 % – злочини у сфері обігу наркотичних засобів; 16 % – ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі; 7 % – втечі з виправних колоній; 9 % – інші види злочинів.

Суспільна небезпека втеч засуджених та ув'язнених є значною. Засуджені, які протиправно залишили місця позбавлення волі, не мають можливості знайти законні способи для отримання коштів з метою задоволення своїх потреб і, відповідно, продовжують злочинну діяльність для отримання цих коштів. Розшук втікачів вимагає значних матеріальних витрат, залучення великої кількості співробітників правоохоронних органів. Нарешті, вчинення втеч породжує в інших засуджених та осіб, які ще не вчиняли злочинів, почуття безкарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, Є. М. Бодюла, І. В. Боднара, В. В. Василевича, А. Д. Глогочкіна, О. М. Гуміна, О. І. Гурова, С. І. Дементьєва, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, Р. А. Джансараєвої, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. А. Єлеонського, В. П. Ємельянова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелинського, О. Г. Колба, О. М. Костенка, В. М. Куца, С. Я. Лебедева, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, О. А. Мартиненка, М. П. Мелентьєва, В. О. Меркулової, Г. М. Мінковського, А. І. Олексієва, Г. О. Радова, О. П. Северова, В. П. Севастьянова,

І. С. Сергеева, О. О. Титаренка, В. М. Трубникова, С. В. Царюка, С. Я. Фаренюка, Ю. В. Шинкарьова та ін.

Мета статті є дослідження криміналістичної характеристики втеч засуджених з кримінально-виконавчих установ закритого типу.

Виклад основного матеріалу. На підставі вищезазначеного завданнями структурних підрозділів виправної колонії щодо запобігання вчиненню злочинів засудженими у КВУ закритого типу є: виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню втеч, розробка і здійснення заходів щодо їх усунення; виявлення засуджених, від яких можна очікувати вчинення втеч, розробка і застосування заходів виховної, індивідуальної та профілактичної роботи; забезпечення надійної охорони, ізоляції і нагляду за засудженими, ефективної соціально-виховної роботи, оперативно-розшукової діяльності, організації праці засуджених з метою недопущення вчинення втеч; організація і здійснення профілактики втеч усіма структурними підрозділами виправної колонії, територіальними органами управлінь ДКВС України, взаємодії з органами внутрішніх справ, державними і суспільними організаціями України.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на дані, одержані О. Г. Колбом. Майже 70–80 % суб'єктів злочинів у КВУ закритого типу – це особи, які не перебували на профілактичних обліках, та ті, хто не належав до категорії так званих злісних порушників (ст. 133 КВК України). З цього факту випливає, як мінімум, два висновки:

– по-перше, певний період перебування в умовах місць позбавлення волі не зміг нейтралізувати особистісний детермінант попередньої злочинної поведінки засудженого, яка стала генератором вчинення суспільно небезпечних діянь у подальшому;

– по-друге, стереотипність поведінки адміністрації КВУ закритого типу, яка акцентує свою увагу та зусилля лише на видимих компонентах профілактичного впливу та ігнорує закономірності і природу поведінки засудженого в умовах ізоляції (неформальні правила поведінки, елементи пристосуванства, особистісне самоствердження кожного засудженого тощо) [1, с. 247].

Передувати здійсненню діяльності із запобігання вчинення втеч засуджених з установ виконання покарань повинна діяль-

ність щодо дослідження кримінологічної характеристики вказаних злочинів.

За результатами аналізу досвіду практичної діяльності УВП та матеріалів ДКВС, основними причинами та умовами, що сприяють підготовці та вчиненню втеч засудженими, є: незадовільний рівень організації контролю за засудженими у виробничій зоні, безпідставність виведення засуджених на виробництво без надання їм належних обсягів роботи; низька обізнаність адміністрації установи про наявні негативні процеси, що відбуваються у середовищі засуджених; неналежне виконання представниками чергових нарядів покладених на них завдань та функцій, що дає можливість засудженим безперешкодно залишати житлову зону в нічний час і безконтрольно перебувати на виробництві, а також тривалий час незаконно зберігати виготовлені знаряддя для вчинення злочину; низький рівень виховної та соціально-психологічної роботи зі спецконтингентом, поверховий підхід начальників відділень до проведення індивідуально-профілактичної роботи з порушниками дисципліни та засудженими, схильними до вчинення злочинів; відсутність належного реагування з боку керівництва установи на характерні порушення режиму тримання, пов'язані з локалізацією в установі, ненадання належної уваги намірам засуджених щодо пошуку шляхів втечі та конфліктам, що мають місце на цьому ґрунті; невиконання адміністрацією установи вимог ДКВС України щодо забезпечення доступу та систематичного огляду і перевірки всіх об'єктів, розміщених у 15 та 50-метрових смугах зон, що знаходяться під охороною; незадовільні організація та стан контролю за функціонуванням відповідних служб установи з боку керівників територіальних органів управління ДКВСУ; наявність серйозних недоліків та прорахунків у підборі, призначенні та розстановці кадрів, особливо керівного складу та служб охорони, нагляду, безпеки, апаратів оперативної та соціально-психологічної роботи; неналежна якість вивчення стану справ та низький рівень надання практичної допомоги адміністрації УВП в усуненні наявних недоліків та поліпшенні її діяльності з боку працівників центрального апарату.

Найбільшу небезпеку являють собою втечі, поєднані з нападом засуджених на особовий склад варту з метою усунення пе-

решкод для здійснення задуму і заволодіння зброєю, яку вони використовують для надання збройного опору при їхній затримці, а також для здійснення нових злочинів.

Практика свідчить, що на ефективність боротьби з втечами істотний вплив має характер виробничої діяльності і вид та рівень безпеки УВП. Так, в установах виконання покарань засуджені працюють, як правило, в суміжних з житловими, виробничих зонах, які добре охороняються та відповідно обладнані.

На відміну від виробничих та житлових зон УВП на будівельних (контрагентських) об'єктах складніше організувати належну охорону засуджених, які зайняті на кількох виробничих об'єктах, винесених на значну відстань від колонії. На роботу і назад їх перевозять на різних транспортних засобах чи конвоюють пішим порядком. Маршрути руху найчастіше проходять по населених пунктах. Ускладнюється охорона і на самих контрагентських виробничих об'єктах, тому що можливість використовувати на цих об'єктах сучасні інженерно-технічні засоби нагляду і охорони майже відсутня.

Особливості характеру виробничої діяльності та виду режиму УВП впливають і на способи вчинення втечі, які можна класифікувати на три групи:

Перша група. Втечі із зони, що охороняється (подолання огорожень житлових зон і виробничих об'єктів; обман молодших інспекторів нагляду та безпеки; вихід із зон, що охороняються, через КПП; використання транспортних засобів для виїзду із зон, що охороняються; вихід із зон, що охороняються, через підкопи і підземні комунікації; втеча «на таран»).

Друга група. Втечі під час конвоювання з неогороджених виробничих об'єктів УВП (приховане подолання лінії охорони; втеча «на ривок»; напад на охорону і її роззброєння; укриття в схованках з наступним залишенням виробничого об'єкта після зняття його з охорони).

Третя група. Втеча засуджених з виправних центрів та дільниць соціальної реабілітації, а також втечі осіб, що користуються правом пересування без конвою (самовільний відхід, виїзд із селища, де дислокується виправні центри; самовільний вихід (ви-

їзд) з виробничого об'єкта дільниці соціальної реабілітації; порушення маршруту пересування).

Слід зазначити, що з перерахованих способів здійснення втеч найчастіше скоюють такі: подолання інженерно-технічних засобів охорони житлових зон і виробничих об'єктів УВП (33–38 %); приховане подолання лінії охорони необгороджених об'єктів (до 13 %); приховані виїзди із зон, що охороняються, шляхом використання транспортних засобів (12–14 %); вихід із зон, що охороняються, через підкопи і підземні комунікації (до 11 %).

У зв'язку з тим, що в останні роки в більшості УВП впроваджені сучасні інженерно-технічні засоби охорони, започаткована тенденція до збільшення кількості втеч шляхом виходу через підземні комунікації, а також виїзду з використанням транспортних засобів (приховавшись і «на таран»).

Не менш важливе значення має вибір сприятливих обставин здійснення втечі. Виявивши умови, що сприяють здійсненню втечі, засуджені, які готуються до неї, намічають час, місце, спосіб здійснення втечі і вибирають відповідні хитрощі.

Так, вивчення кримінальних справ, порушених за фактами скоєних втеч, аналіз статистичної звітності про стан злочинності в УВП показують, що найбільша кількість втеч (до 70 %) відбувається в літньо-осінні місяці, тому що в цей час року втечам сприяють кліматичні умови, що дозволяють особам, які скоїли втечу, тривалий час ховатись в укриттях, уникати зустрічей з населенням, знаходити додаткові джерела харчування (ягоди, горіхи, овочі тощо).

Для скоєння втечі засуджені віддають перевагу нічному періоду (з 03.00 до 05.00).

Там, де засуджені працюють в одну зміну, втечі можливі і в другій половині доби. Отже, більшість втеч відбувається в години, коли пильність особового складу варті (вартових), а також представників адміністрації на виробничих об'єктах притупляється.

Мотиви вчинення втеч найрізноманітніші: прагнення ухилитись від відбування покарання; прагнення до продовження злочинного способу життя, помста дружині, співмешканці за зраду тощо.

Серед форм загальних запобіжних заходів з метою координації діяльності структурних підрозділів КВУ закритого типу по

боротьбі з втечами доцільне застосування системи організації збору інформації. До неї входить:

1) контроль за рухом засуджених у виправній установі. Він повинен здійснюватись безперервно. Інформація надається начальником відділу з контролю за виконанням судових рішень. Зміст інформації складають кількісні та якісні показники. Кількісні показники – це відомості про чисельність засуджених, які тримаються в установі. Якісні показники відображають характеристику складу засуджених, зокрема кількість засуджених, схильних до вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин; засуджених, що знаходяться в конфліктних стосунках з іншими засудженими; засуджених, що перебувають на профілактичних обліках; засуджених, яким згідно з вироком суду призначене примусове лікування тощо. Якісні показники повинні містити і вікову характеристику осіб, що відбувають покарання в цій виправній установі. Організація спостереження за кількісними та якісними показниками дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення у відділеннях СПС різних категорій засуджених, зокрема схильних до порушень режиму відбування покарання в виправній колонії і схильних до скоєння злочинів, а також недопущення надмірної концентрації криміногенного зараженого контингенту засуджених в окремих відділеннях СПС та окремих локальних дільницях, ускладнення оперативної обстановки в них;

2) використання інформації оперативного апарату. Керівник виправної установи повинен отримувати від оперативного апарату інформацію про: стан оперативної обстановки у виправній колонії; процеси, що відбуваються в середовищі засуджених; діяльність малих формальних та неформальних груп; лідерів груп засуджених негативної та позитивної спрямованості; виявлених засуджених, щодо яких необхідно розглянути питання про постановку на профілактичний облік; порушені в установі кримінальні справи за фактами зберігання, виготовлення, збуту заборонених предметів, виробів та речовин; стан взаємодії в запобіжній діяльності між усіма структурними підрозділами виправної колонії;

3) використання інформації медичної частини виправної колонії. Медична частина на вимогу керівника установи надає йому інформацію, що відноситься до організації лікування і вияв-

лення засуджених, схильних до вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин: про чисельність засуджених, що знаходяться на стаціонарному та амбулаторному лікуванні, пройшли лікування; засуджених, що не пройшли курс примусового лікування від алкоголізму та наркоманії.

Нині в установах виконання покарань домінує група засуджених, яким призначено судом примусове лікування від алкоголізму, хоча кількість засуджених, яким призначене примусове лікування від наркоманії, теж залишається значною. Для виконання цієї функції медичні частини установ виконання покарань закритого типу повинні бути забезпечені клінічною та біохімічною лабораторією, а також такими кабінетами: фізіотерапевтичним, рентгенографії, психотерапевтичним, психологічного розвантаження та корекції [2, с. 91];

4) використання інформації начальників відділень СПС. Начальники відділень СПС повинні володіти і за запитом керівника установи надавати йому інформацію про кількісний та якісний склад засуджених відділення; кількість засуджених, схильних до вчинення порушень режиму утримання та вчинення злочинів; кількість засуджених, які перебувають на профілактичному обліку. Разом з цим начальник відділення СПС повинен володіти інформацією і на запит начальника установи, його заступників, начальника оперативного відділу подати повідомлення щодо соціально-демографічної, соціально-рольової, кримінально-правової та морально-психологічної характеристики вказаних засуджених;

5) використання інформації відділу нагляду та безпеки. Співробітники цього відділу володіють інформацією про поведінку засуджених як у житловій, так і у виробничій зоні; інформацією із забезпечення надійної ізоляції засуджених; стану технічних засобів нагляду та охорони; проведення обшукової роботи; виявлення каналів надходження до засуджених заборонених предметів і речовин; запобігання спроб недозволених зв'язків засуджених; інформацією про припинення конфліктних ситуацій у середовищі засуджених тощо;

6) використання інформації відділу охорони. Відділ охорони УВП згідно з покладених на нього завдань повинен володіти і, за необхідності, подати начальнику установи та іншим компетент-

ним структурним підрозділам інформацію стосовно: надійності охорони; запобіжних фактів спроб встановлення недозволених зв'язків засуджених із зовнішнім світом; фактів виявлення заборонених предметів, виробів та речовин як на контрольно-пропускному пункті для проходу людей, так і на транспортному контрольно-пропускному пункті; забезпечення надійності конвоювання по маршрутах пересування засуджених; спроб та фактів втеч засуджених, причин та умов даного злочину.

Крім того, під час прибуття засудженого до КВУ закритого типу повинно проводитись повне його вивчення з метою визначення особистих кримінологічних характеристик щодо: небезпеки, яку він являє собою для суспільства в разі втечі, схильності до втечі. Цікавим є те, що необхідність проведення цієї діяльності передбачено і в міжнародних актах із захисту прав людини [3].

З метою запобігання втечам засуджених відділ нагляду та безпеки організує створення системи відповідних заходів у житловій і виробничій зонах, використання технічних засобів нагляду й ізоляції засуджених, зведення інженерних огорож у місцях, небезпечних у таранному плані. У взаємодії з фахівцями підрозділу охорони вживаються заходи щодо забезпечення освітленості об'єктів, нарощування щільності інженерно-технічних засобів охорони, інженерного і сигналізаційного блокування підземних комунікацій, ділянок території житлової і виробничої зон, ослаблених щодо можливості здійснення втеч; проводиться індивідуальна профілактична робота із засудженими, схильними до втечі; забезпечується нагляд за засудженими, що працюють за межами виправної установи; проводиться спільно із співробітниками оперативного відділу, начальниками відділень СПС робота по відбору засуджених, яким може бути надане право пересування без конвою або супроводу.

Розглядаючи питання щодо запобігання втеч засуджених, проникнення до них заборонених предметів, напоїв та речовин, не можна не звернути увагу на діяльність відділу охорони в цьому напрямку. Відділ охорони КВУ закритого типу, проводячи діяльність щодо запобігання злочинності засуджених, забезпечує надійність охорони виправної колонії, перекриває канали проникнення до засуджених заборонених предметів і речовин, припиняє

їх недозволені зв'язки із зовнішнім світом, забезпечує пропускний режим на контрольно-пропускних пунктах та огляд транспорту під час в'їзду та виїзду, проводить обстеження території установи, обшуки, обстежує інженерно-технічні засоби охорони, вживає заходи з їх експлуатації, усунення несправностей, забезпечує надійність конвоювання по маршрутах пересування засуджених. Взаємодіючи із співробітниками оперативного відділу, а також відділу нагляду та безпеки, співробітники відділу охорони вносять зміни до обліків засуджених, схильних до втечі, оформляють інформаційні стенди і планшети, що знаходяться на контрольно-пропускних пунктах і в класах для службової підготовки, оперативно інформують особовий склад варти про зміни оперативної обстановки, проводять заходи щодо виявлення місць, вразливих щодо вчинення втеч, їх оперативного та інженерно-технічного перекриття, організують спостереження годинних постів за поведінкою засуджених у житловій і виробничій зонах, передачу інформації начальнику варти, черговому помічнику начальника установи для відповідного реагування, розробляють і проводять тренування особового складу при діях з ускладнення оперативної обстановки та виникнення подій надзвичайного характеру.

Висновки. Як висновок слід зазначити, що втечі засуджених з установ виконання покарань хоч і не дуже розповсюджені злочин у системі злочинів проти правосуддя, проте має доволі велику суспільну небезпеку та може спровокувати вчинення інших злочинів, що можуть призвести до значних суспільно небезпечних наслідків. Під час припинення цього злочину та розшуку особи, яка вчинила втечу, застосовується значний адміністративно-ресурсний потенціал. Саме тому робота із запобігання вчиненню злочину є важливою та організаційно виправданою.

Список використаних джерел

1. Колб О. Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Луцьк, 2005. 494 с.

2. Лисенко М., Мітрофанов І. Питання організації примусового лікування наркозалежних осіб, що вчинили злочини. *Юридична Україна*. 2006. № 5. С. 90–94.

3. Европейские пенитенциарные правила. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

Bodnar I., Yesypenko O., Leonenko O.
**CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CONVICTS' ESCAPE
FROM CRIMINAL AND EXECUTIVE INSTITUTIONS
OF CLOSED TYPE**

The article states that one of the main tasks of penitentiary institutions is to fight against convicts' escaping from penitentiary institutions, as this crime not only violates the order of execution and serving of sentences, but also creates a real social danger, as in most cases, convicts who committed escape, illegally staying outside the detention centers continue their illegal activities.

The article explores the criminological and forensic characteristics of the convicts' escape, discusses the causes and conditions of committing this crime, the characteristics of the persons who does that and sources of obtaining information about their illegal activities.

The peculiarities of the production activity nature and the type of execution of punishment institution regime also affect the methods of escape, which can be classified into three groups:

The first group. Escape from the protected area (overcoming fences of residential areas and production facilities; deception of junior inspectors of surveillance and security, exit from protected areas through the checkpoint; use of vehicles to exit protected areas; exit from protected areas through underground.

The second group. Escapes on the way to and from unprotected production facilities of the execution of punishment institutions (hidden overcoming of the security line; attack on security and its disarmament; shelter in hiding places with the subsequent abandonment of the production facility after being disarmed).

Third group. Convicts' escape from the correctional centres and social rehabilitation centres, as well as the convicts' escape using the right of movement without convoy (unauthorized departure, departure from the settlement where the correctional centers are located; unauthorized exit (departure) from the production facility of the social rehabilitation centre; violation of the route movement). The motives for escaping are diverse: desire to evade punishment; desire to continue a criminal lifestyle, revenge on his wife, cohabitants for treason etc.

Key words: *crimes against justice, escape from places of imprisonment, convicted person, institution of execution of punishments, causes and conditions of committing a crime, special criminological prevention.*

References

1. Kolb, O. G. (2005), *Prevention of crime in places of deprivation of liberty*, Lutsk.
2. Lisenko, M. and Mitrofanov, I. (2006), "Issues of the organization of forced treatment of drug addicts who committed crimes", *Legal Ukraine*, № 5, pp. 90–94.
3. Ukraine (2006), *European penitentiary rules: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (accessed 27 January 2019).